

*TATLISU-ÇİFTLİKDÜZÜ (AKANTHOU-
ARKOSYKOS): KIBRIS ERKEN NEOLİTİK
TOPLUMU VE DENİZ İLİŞKİLERİ*

**TATLISU-ÇİFTLİKDÜZÜ (AKANTHOU-
ARKOSYKOS): MARITIME CONNECTIONS OF
EARLY NEOLITHIC SOCIETY IN CYPRUS**

Fig. 1: Petra tou Limniti/Yeşilirmak Kayası, Kıbrıs. (Fotoğraf: Hasan Karlıtaş, 2017).

Fig. 1: Petra tou Limniti/Yeşilirmak Kayası, Cyprus. (Photo by Hasan Karlıtaş, 2017).

* Müge Şevketoğlu

Anahtar kelimeler: *Akanthou/Tatlısu, Kıbrıs, Akeramik Neolitik, Obsidyen, Deniz Taşıtı.*

Keywords: *Akanthou/Tatlısu, Cyprus, Aceramic Neolithic, Obsidian, Seafaring vessel.*

ÖZET

Kıbrıs'ın kuzey kıyısında yer alan Petra tou Limniti Akeramik Neolitik yerleşim yerinin kazısı yaklaşık bir asır önce yapılmıştır. Petra tou Limniti'de bulunan az sayıda obsidyen bu buluntuların Anadolu kökenli olabileceği görüşünü ortaya atmış ancak bu görüş pek dikkate alınmamıştır. Bu çalışmayı takiben yapılan Khirokitia kazılarında ele geçen obsidyen sayısının az olmasından dolayı, mimari kalıntıların benzerliğinden yola çıkılarak Kıbrıs'ın ilk yerleşiklerinin Levant kıyılarından geldiği ihtimali üzerinde durulmuştur. Son 25 yılda Kıbrıs'ın güneyinde yapılan Akeramik döneme ait yerleşimlerde yapılan kazıların sonuçları adada bilinenden 1600 yıl daha önce insanların varlığını ispatlamıştır. Bu topluluklarla birlikte gelen Anadolu obsidyen miktarının yine az olmasından dolayı 1992 yılından itibaren kazısı yapılan Shillourokambos'da bulunan yüzlerce obsidyen bu varsayımı yine ortadan kaldıramamıştır. Kıbrıs'ın kuzeyinde 1996 yılında araştırılmaya başlanan Tatlısu-Çiftlikdüzü'nde ise binlerce obsidyen buluntu Anadolu-Kıbrıs ilişkilerini ispatlayarak yeni bir sayfa açmıştır. Ada olmasından ve anakara ile jeolojik tarihinde hiçbir kara bağlantısı olmamasından dolayı, bu yerleşik insanların adaya anakaranın hangi bölgesinden geldikleri sorusu halen yanıtlanamamış gibi görünse de, Tatlısu-Çiftlikdüzü bu sorunun cevabını potansiyel olarak verebilecek bir Akeramik Neolitik yerleşim yeridir. Kazılarda açığa çıkarılan binlerce Anadolu menşeli obsidyen bunun bir göstergesi olup Neolitik dönem insanların geniş denizcilik ağları ile anakaraya bağlı olduklarının delillerini ortaya koymaktadır. Bu makalede ayrıca MÖ 9. binyılda Tatlısu toplumunun deniz aktivite kabiliyetlerine işaret eden balıkçılıkla ilişkili küçük buluntular da irdelenerek, bu ilk Kıbrıslıların ne tür bir deniz taşıtı kullanmış olabilecekleri değerlendirilmeye çalışılmıştır.

ABSTRACT

The Aceramic Neolithic settlement at Petra tou Limniti on the northern shores of Cyprus was excavated approximately a century ago. A limited amount of obsidian artifacts found at Petra tou Limniti suggested that they might have originated from Anatolia, however this view was not taken seriously. Some other low amounts of obsidian artifacts uncovered during the Khirokitia excavations that followed this excavation have evoked the possibility that the first inhabitants of Cyprus might have come from the Levantine coast based on the similarity of the architectural remains. The excavations performed at the Aceramic Period settlements in southern Cyprus during the last 25 years prove the existence of people on the island even 1600 years earlier than previously known. As the amount of the Anatolian obsidian artifacts that were revealed alongside these assemblages was also limited, hundreds of obsidian artifacts revealed in Shillourokambos that has been excavated since 1992 still failed to rule out that possibility. On the other hand, thousands of obsidian finds uncovered at Tatlısu-Çiftlikdüzü in the north of Cyprus in 1996 have turned a new page by demonstrating the connection between Anatolia and Cyprus. Since Cyprus is an island, and never had a connection with the mainland in its geological past, and while the question from which part of the mainland these inhabitants arrived to the island remains unanswered, it seems that the Aceramic Neolithic settlement of Tatlısu-Çiftlikdüzü has the potential to provide some answers to this question. Thousands of obsidian finds originating from Anatolia revealed in excavations support it, and provide the evidence that the Neolithic Period settlers were tightly connected to the mainland through a wide seafaring network. This article also attempts to evaluate the small finds related with fishing activities as an indication of the seafaring activity capabilities of Tatlısu inhabitants during the 9th century BC in order to find out what kind of a seafaring vessel these first Cypriots might have utilized.

KIBRIS PREHİSTORYA ARAŞTIRMALARININ KISA TARİHÇESİ

Kıbrıs, arkeolojik açıdan ilk olarak 1927-1931 yılları arasında *Swedish Cyprus Expedition* (İsveç Kıbrıs Keşif Heyeti) tarafından, sistematik ve geniş çaplı bir şekilde araştırılmaya başlar.

A BRIEF HISTORY OF PREHISTORIC STUDIES IN CYPRUS

A systematic and large-scale archaeological exploration of Cyprus was initiated between 1927 and 1931 by the Swedish Cyprus Expedition.

* Müge Şevketoğlu Orcid ID: 0000-0001-9003-0067 Arkeoloji, Kültürel Miras ve Konservasyon Merkezi Güzel Sanatlar, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, Haspolat 99040. proheritage@gmail.com

* Müge Şevketoğlu Orcid ID: 0000-0001-9003-0067 Archeology, Cultural Heritage and Conservation Center Faculty of Fine Arts, Design and Architecture International Cyprus International University, Haspolat 99040. proheritage@gmail.com

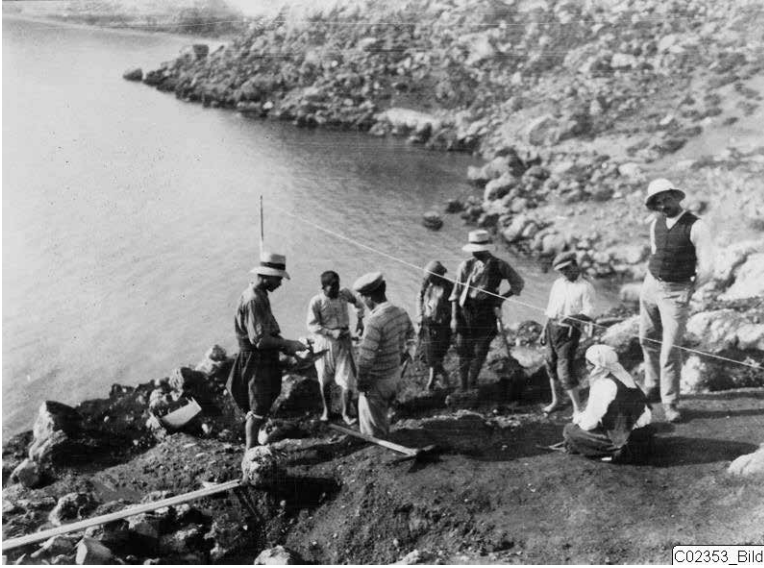

Fig. 2: İsveç Kıbrıs Keşif Heyeti, Petra tou Limniti kazıları 1929, Kıbrıs. (Fotoğraf: John Lindros 1927-1931, Kare No. CO2353, Dünya Kültürleri Milli Müzeleri – Akdeniz Müzesi, İsveç).

Fig. 2: Petra tou Limniti excavations by the Swedish Cyprus Expedition 1929, Cyprus. (Photo by John Lindros 1927-1931, Frame No. CO2353, National Museums of World Culture –Mediterranean Museum, Sweden).

Bu tarihlerde keşfedilen Petra tou Limniti (Yeşilirmak Kayası¹) (Fig. 1) adanın kuzeyinde kazısı yapılan ilk Neolitik yerleşimdir² (Fig 2).

Neolitik Dönem araştırmaları daha sonraları, Kıbrıslı arkeolog Porphyrios Dikaios'un önderliğinde ivme kazanmış, 1936-1946 yılları arasında gerçekleşen Khirokitia (Fig. 3) kazılarıyla birlikte, o zamana kadar Kıbrıs'ta bilinen en erken toplumlari yansıtan bu yerleşim arkeoloji dünyasına tanıtılmıştır³. 1962 yılına gelindiğinde, aynı hafirin çağdaş diğer yerleşimlerde gerçekleştirdiği sondaj kazılarından elde edilen veriler ve o güne kadar bilinen Neolitik yerleşimler bir sentez halinde yayımlanır⁴. Daha sonraları Cape Andreas-Kastros⁵ (Karpaz-Zafer Burnu) (Fig. 4), Kalavassos-Tenta⁶, Kissonerga-Mylouthkia⁷ ve yeniden başlatılan Khirokitia kazıları⁸ adanın Akeramik Neolitik yerleşimlerinin karakterlerinin anlaşılmasına yardımcı olmuştur (Fig. 5).

Bir ada olması nedeniyle, Kıbrıs'ta insan varlığı ve yerleşik hayatın başlangıcı, kolonizasyon hareketleriyle ilişkilendirilmektedir. 90'lı yılların ortalarına kadar Kıbrıs'ın ilk yerleşik toplumlarını Khirokitia kültürünün temsil ettiği düşünölmekteydi. Bu kültürün adada MÖ 7000 civarında, birdenbire ve gelişkin özelliklere sahip bir şekilde ortaya çıkması dışarıdan ithal edilmiş olduğu fikrini desteklemektedir⁹.

¹ Petra tou Limniti (Yeşilirmak Kayası), deniz içinde karadan 100 metre uzaklıkta, yüksekliği 50 metre, uzunluğu 150 ve genişliği ise 30 metre boyutlarında bir kara parçasıdır.

² GJERSTAD vd. 1934, 1-12; GJERSTAD 1980, 16.

³ DIKAIOS 1953.

⁴ DIKAIOS 1962.

⁵ LE BRUN 1981.

⁶ TODD 1987.

⁷ PELTENBURG ve diğ., 2001; PELTENBURG 2003.

⁸ LE BRUN 1984a, 1984b, 1989, 1994.

⁹ 1980 öncesi bu teorilerin eleştirel bir özeti için bkz. STANLEY-PRICE 1977a ve 1977b.

Petra tou Limniti (Yeşilirmak Kayası¹) (Fig. 1) is the first Neolithic settlement which was excavated in the northern part of the island during this period (Fig 2).² The Neolithic period surveys were expedited under the leadership of a Cypriot archaeologist, Porphyrios Dikaios, and with the excavations at Khirokitia conducted between 1936 and 1946 (Fig. 3), this settlement was introduced to the world of archaeology, reflecting the earliest communities known in Cyprus until then.³ In 1962, together with data from test excavations carried out by the same archaeologist in other contemporary settlements, the Neolithic settlements uncovered up to that point were published in a synthesis.⁴ Afterwards, the excavations at Cape Andreas-Kastros⁵ (Karpaz-Zafer Burnu) (Fig. 4), Kalavassos-Tenta,⁶ Kissonerga-Mylouthkia,⁷ and resumed excavations at Khirokitia⁸ contributed to understanding characteristics of the Aceramic Neolithic settlements on the island (Fig. 5).

Since it is an island, the beginning of human existence and settled life in Cyprus was necessarily related to colonization movements. Until the mid-90s, it was believed that the earliest settled communities of Cyprus were represented by the Khirokitia culture. The sudden emergence of this developed culture on the island around 7,000 BCE supports the notion that it was, in fact, an imported culture.⁹

¹ Petra tou Limniti (Yeşilirmak Kayası) is a small rock island about 100 meters from the coast, which is 50 m high, 150 m long, and 30 m wide.

² GJERSTAD et al. 1934, 1-12; GJERSTAD 1980, 16.

³ DIKAIOS 1953.

⁴ DIKAIOS 1962.

⁵ LE BRUN 1981.

⁶ TODD 1987.

⁷ PELTENBURG et al. 2001; PELTENBURG 2003.

⁸ LE BRUN 1984a, 1984b, 1989, 1994.

⁹ For a critical summary of these theories before 1980, please see STANLEY-PRICE 1977a and 1977b.

Fig. 3: 1936-1946 yılları arasında Porphyros Dikaïos'un Khirokitia kazılarında ortaya çıkardığı 'tholos' yapı, Kıbrıs. (Fotoğraf: Thomas Sagory, Khirokitia Fransız Kazı Misyonu).

Fig. 3: The "tholos" structure uncovered by Porphyros Dikaïos during Khirokitia excavations between 1936 and 1946, Cyprus. (Photo by Thomas Sagory, French Archaeological Mission at Khirokitia).

40'ı aşkın arkeolojik alandan bilinen ve adanın Pleistosen Dönem faunasını yansıtan fossilleşmiş pigme su aygırı (*Phanourios minutus*) ve cüce fil (*Elephas cypriotes*) kemikleri ise bu türlerin ne koşullar altında tükenmiş olduğu sorusunu cevapsız bırakmaktaydı¹⁰. Yaklaşık olarak çeyrek milyon yıl önce adaya yüzerek vardıklarına inanılan bu memeliler, yüzbinlerce yıl adada yaşadktan sonra aniden yok olmuşlardı. 1980'lerin ortalarına kadar, Neolitik yerleşimlerde kalıntılarına rastlanmayan, söz konusu türler, bu nedenle adadaki insan varlığıyla da ilişkilendirilmemiştir. Ancak, Akrotiri-Aetokremnos'un keşfiyle birlikte, bu hayvan türlerine ait kemikler ilk kez insan yapımı aletler, ocaklar ve çukurlar gibi çeşitli yapı öğeleriyle birlikte bulunmuştur¹¹. Bu önemli keşif, adadaki insan varlığını en az 2000 yıl daha geriye götürmüş, söz konusu Pleistosen Dönem faunasının yok olma sürecinde insanın rolü olabileceğini de ilk kez ortaya koymuştur¹². Bu buluntuların değerlendirilmesiyle birlikte ortaya çıkan bir diğer soru ise, bu dönemdeki insan varlığının mevsimsel mi yoksa kalıcı mı olduğudur.

¹⁰ SIMMONS 1999, 27-31.

¹¹ SIMMONS 1999, 95-121.

When it comes to the fossilized remains of the pygmy hippopotamus (*Phanourios minutus*) and the dwarf elephant (*Elephas cypriotes*), which are known from more than 40 archaeological sites on the island where the fauna of the Pleistocene period is evident, we are left with the unanswered question of what circumstances caused these species to become extinct.¹⁰ These mammals, which are believed to have swum to the island about quarter-million years ago, suddenly disappeared after they had lived on the island for hundreds of thousands of years. Remains of these species were not recovered from the Neolithic settlements, and for that reason were not associated with human presence on the island until the mid-1980s. However, upon the discovery of Akrotiri-Aetokremnos, excavations revealed bones of these animal species alongside human-made tools and various architectural elements, such as kilns and pits.¹¹ This important discovery places human presence on the island at least 2,000 years earlier, for the first time suggesting a potential role for humans in the extinction process of the Pleistocene period fauna.¹² Another question that arises after examination of these finds is whether that human presence was permanent, or just seasonal during that period.

¹⁰ SIMMONS 1999, 27-31.

¹¹ SIMMONS 1999, 95-121.

Fig. 4: 1972-1974 yılları arasında Le Brun tarafından kazısı yapılan Cape Andreas-Kastros, Kıbrıs. (Fotoğraf: Cape Andreas-Kastros Fransız Kazı Misyonu).

Fig. 4: Cape Andreas-Kastros which was excavated by Le Brun between 1972 and 1974, Cyprus. (Photo French Archaeological Mission at Cape Andreas-Kastros).

Kıbrıs yerleşimlerinin karakteristik bir özelliği olan mevsimsellik, höyükleşmeye fırsat tanımamış, diğer yandan da büyük olasılıkla arkeolojik araştırmaların ve metodların eksikliğini yansıtan “kayıp dönemler”-kronolojik boşluklar, yani *hiatus*’lar yaratmıştır. Yeni araştırmalarla elde edilen veriler söz konusu kronolojik *hiatus*’ları kısaltmış olsa da, ada prehistoryasında halen bilinmeyen dönemler mevcuttur. Yaklaşık olarak MÖ 10.000 civarına tarihlenen Akrotiri-*Aetokremnos*’tan bilinen adadaki ilk insan varlığı ile, MÖ 7000 civarında başladığı kabul edilen Khirokitia kültürü arasındaki 3000 yıllık boşluk, Parekklisha-Shillourokambos, Kalavassos-Tenta, Kissonerga-Mylothkia ve Tatlısu-*Çiftlikdüzü* (Akanthou-Arkosyko) (Fig. 6) gibi önemli yerleşimlerdeki kazı ve araştırma sonuçları aracılığıyla az da olsa kısaltılmış ve Kıbrıs’a yerleşen ilk insanların kökenleri ile ilgili farklı tezler ve veriler ortaya koymuştur. Bunlara ek olarak Ayia Varvara-Asprokremnos¹² and Ayios Tychonas-Klimonas¹⁴ Akeramik Neolitik tarihlerini biraz daha geriye çekmiş, Agios Ioannis-Vretsia/Roudias¹⁵ litik endüstrisi ile Geç Epipaleolitik Döneme tarihlendirilmiştir. Bu yerleşimler, adaya gelen ilk insan varlığı ile ilgili olarak avcı toplayıcı hatta öncü guruplarının temsiliyetine dair veriler ortaya koymaktadır.

¹² SIMMONS 1991 ve 1999.

¹³ McCARTNEY vd. 2007.

¹⁴ VIGNE vd. 2017.

¹⁵ EFSTRATIOU vd. 2012.

Seasonality, a characteristic feature of the Cypriot settlements, did not allow mound formation and created “missing periods” – chronological gaps, i.e. *hiatus* – that may actually reflect a deficiency in the archaeological surveys and methods that have been used. Although data from recent studies have shortened the mentioned chronological *hiatus*, there are still unknown periods in the island’s prehistory. The 3,000 year-old gap between the first human presence on the island, identified during the excavation of Akrotiri-*Aetokremnos* and dated roughly to 10,000 BC, and the Khirokitia culture, which is believed to have begun around 7,000 BCE, has been narrowed through excavations and surveys conducted at important sites, such as Parekklisha-Shillourokambos, Kalavassos-Tenta, Kissonerga-Mylothkia and Tatlısu-*Çiftlikdüzü* (Akanthou-Arkosyko) (Fig. 6), providing different theses and data about the origin of first settlers of Cyprus. In addition to that, Ayia Varvara-Asprokremnos¹³ and Ayios Tychonas-Klimonas¹⁴ antedated the Aceramic Neolithic period, whereas Agios Ioannis-Vretsia/Roudias¹⁵ was dated to the Late Epipaleolithic period by its lithic industry. These settlements provide evidence for representation of hunter-gatherers, even pioneer groups, in relation to the first presence of humans arriving on the island.

¹² SIMMONS 1991 and 1999.

¹³ McCARTNEY et al. 2007.

¹⁴ VIGNE et al. 2017.

¹⁵ EFSTRATIOU et al. 2012.

Fig. 5

Fig. 5: Kıbrıs Haritası, metinde belirtilen arkeolojik alanlar gösterilmektedir. (Ahmet Alemdar tarafından yapılmıştır).
Fig. 5: Map of Cyprus showing archaeological sites mentioned in text. (Map by Ahmet Alemdar).

Akrotiri-Aetokremnos kaya sığınağında gerçekleştirilen çalışmalar sonucu elde edilen veriler ile temsil edilen adadaki ilk insan varlığının, MÖ 10. bin yıldan erken yerleşimler dönemine kadar devamlılığı da olasıdır¹⁶. Arkeolojik olarak halen tartışılmalı¹⁷ bu kronolojik boşluğun gerçek olup olmadığı ise ancak ileri ki yıllarda sürdürülecek yoğun araştırmalar sonucunda anlaşılacaktır.

Son 25 yıl içerisinde yapılan arkeolojik keşifler, adanın kolonizasyonunun çok daha eskilere dayandığına ve Neolitik Dönem kronolojisinin hem daha uzun hem de daha karmaşık olduğuna işaret etmektedir. Limasol bölgesindeki Parekklisha-Shillourokambos, Baf bölgesinde yer alan Kissonerga-Mylouthkia ve Kalavassos vadisindeki Tenta yerleşimlerinden sonra Girne'nin doğusunda, deniz kıyısında yer alan Tatlısu-Çiftlikdüzü (Akanthou-Arkosyko) yerleşimindeki arkeolojik kazılar, ada prehistoryasının en erken dönemlerine ışık tutmakla kalmayıp, Doğu Akdeniz ve Yakın Doğu içerisindeki nüfus hareketleri, iletişim, etkileşim ve Neolitikleşme sürecinin anlaşılmasına da katkı sunmaktadır¹⁸. Kıbrıs'ın en erken yerleşiklerinin Yakın Doğu ile olan yoğun etkileşimi dolayısıyla, şu

ana kadar Kıbrıs'ta açığa çıkarılan bu dönem, çevre anakara ile olan bu yoğun etkileşim ve bağı vurgulamak adına, bazı araştırmacılar tarafından "Cypro-PPNB" olarak adlandırılmıştır¹⁹. Tatlısu-Çiftlikdüzü'nün de parçası olduğu erken Neolitik Dönem araştırmaları, bu bakımdan sadece Kıbrıs için değil, bütün Yakın Doğu Neolitikliği için büyük önem arz etmektedir.

TATLISU-ÇİFTLİKDÜZÜ

Kıbrıs'ın kuzey kıyısında yer alan Tatlısu-Çiftlikdüzü²⁰, Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'e (Akeramik Neolitik ya da Cypro-PPNB/MPPNB), MÖ 8200'e tarihlenir²¹. Yerleşim, uzun süreli tarımsal hasara rağmen muazzam biçimde korunmuştur. 1999 yılından bu yana sürdürülmekte olan kazılar neticesinde taş temelli, kimileri boyalı kerpiç duvarlara sahip, oval ve dörtgen planlı altı yapı ortaya çıkarılmıştır. Bu yapılar, yerleşimin güneyinde yer alan, doğu-batı yönünde ilerleyen geniş bir hendeklerle çevrelenmiştir. Faunal, botanik ve diğer kalıntılar, Tatlısu sakinlerinin deniz ürünlerini yoğun bir biçimde kullandığına, besin ekonomisinde bunların yanı sıra çeşitli evcil bitki ve hayvan türleri ile av hayvanlarının da önemli bir yer tuttuğuna işaret etmektedir.

¹⁶ AMMERMAN vd. 2008.

¹⁷ PELTENBURG 2004b; KNAPP 2013; MCCARTNEY 2005; GUILLAINÉ - BRIOIS 2006.

¹⁸ COLLEDGE 2004; PELTENBURG 2004A; WATKINS 2004.

¹⁹ PELTENBURG 2001; 2003; 2004.

²⁰ Yerleşim şu an Eski Eserler Yasası kapsamında korunmaktadır.

²¹ ŞEVKETOĞLU -HANSON, 2015.

Fig. 6: Tatlisu-Çiftlikdüzü kazı alanının havadan görünümü, Kıbrıs. (Fotoğraf: Tatlisu Kazı ve Araştırma Projesi Arşivi).
Fig. 6: An aerial view of Tatlisu-Çiftlikdüzü excavation site, Cyprus. (Photographic Archive of the Excavation and Survey Project in Tatlisu).

Based on the data from the excavations at the Akrotiri-Aetokremnos rock shelter, it is also likely that the first human presence on the island extended from 10,000 BCE to the period of earlier settlements.¹⁶ Whether this archaeologically disputable¹⁷ chronological gap is true or not will only be understood after intensive surveys and excavations to be undertaken in the future.

The archaeological discoveries of the past 25 years indicate that the colonization of the island occurred much earlier than previously believed, and that the chronology of the Neolithic period is both longer and more complex. The archaeological excavations at the Tatlisu-Çiftlikdüzü (Akanthou-Arkosyko) settlement to the east of Kyrenia, which followed the excavations at Parekklisha-Shillourokambos in the Limassol region, Kissonerga-Mylothkia in the Paphos region, and Tenta in the Kalavassos valley, not only illuminate the earliest period of the island's prehistory, but also provide insight into movements, communication, and interaction of populations, as well as the Neolithic process in the Eastern Mediterranean and Near East.¹⁸ Due to the intense interaction of the earliest settlers on Cyprus with the Near East, based

on what has been uncovered on the island so far, this period has been referred to as "Cypro-PPNB" by some investigators, in order to emphasize the intense interaction and connection with the neighbouring mainland.¹⁹ Therefore, studies on the Early Neolithic period, including Tatlisu-Çiftlikdüzü, are of great importance, not only for Cyprus, but also for Neolithic period in Near East.

TATLISU-ÇİFTLİKDÜZÜ

Tatlisu-Çiftlikdüzü,²⁰ which lies on the northern coast of Cyprus, is dated to 8,200 BCE, i.e. the Aceramic Neolithic period (or Cypro-PPNB/MPPNB).²¹ Despite long-term agricultural damage, the site is very well preserved. The excavations that have been conducted since 1999 have yielded six oval and square-planned dwellings with stone foundations, some with painted mud-brick walls. These structures were surrounded by a large ditch running east to west across the southern part of the settlement. Faunal, botanic, and other remains indicate that there was heavy consumption of seafood among the residents of Tatlisu, which played a significant role in their subsistence economy, as well as various types of domestic plants, animal species, and game animals.

¹⁶ AMMERMAN et al. 2008.

¹⁷ PELTENBURG 2004b; KNAPP 2013; MCCARTNEY 2005; GUILLAINÉ - BRIOIS 2006.

¹⁸ COLLEDGE 2004; PELTENBURG 2004 a; WATKINS 2004.

¹⁹ PELTENBURG 2001; 2003; 2004.

²⁰ The site is now under the protection of the Antiques Law for preservation of monuments.

²¹ ŞEVKETOĞLU -HANSON, 2015.

Yaklaşık 5000 parça obsidyen yerleşime, Orta Anadolu'daki kaynaklardan bitmiş aletler halinde getirilmiştir. Anadolu anakarasından kuş uçuşu 80 km uzaklıktaki Tatlısu, Kıbrıs'ın ilk yerleşik topluluklarının kökenleri, yaşam biçimleri, denizcilik ve deniz aşırı ticarete ilişkin soruları cevaplayabilecek potansiyele uygun elverişli bir konumda yer almaktadır.

HAMMADDE, DENİZ VE ANAKARA İLE İLETİŞİM

Anakara ile etkileşim ve deniz yolculukları bağlamında birçok soruya cevap verebilecek olan obsidyen aletler, Tatlısu-Çiftlikdüzü'nün en önemli buluntu grubunu oluşturmaktadır. Bugüne kadar Kıbrıs'ta diğer Neolitik Dönem yerleşimlerinde bulunmuş obsidyen aletlerin toplamı, yaklaşık 5000 parçadan oluşan Tatlısu-Çiftlikdüzü obsidyen buluntuları ile karşılaştırıldığında, yerleşimin anakaradan obsidyen temini ve temin edilen obsidyen aletlerin ada içerisindeki dağıtımındaki yerine dair çeşitli sorular doğmaktadır. Orta Anadolu'dan ithal edildiği bilinen bu hammaddenin yerleşimdeki yoğunluğu ve farklı tabakalar boyunca devamlılığı, Kıbrıs-Anadolu ilişkilerinin bu erken dönemlerdeki niteliğini vurgulamaktadır²². Özellikle Kömürcü-Kaletepe obsidyen atölyesinde üretilen alet türleri²³ ile yakın benzerlikler taşıyan Tatlısu-Çiftlikdüzü'ndeki obsidyen buluntular-çekirdek ve üretim artıklarının yerleşim içerisinde yokluğu da göz önünde bulundurulduğunda- Anadolu'dan alet haline getirilmiş

dolayısıyla ithal edilmiş olmalıdır²⁴. Tatlısu-Çiftlikdüzü obsidyenlerin Kıbrıs'taki diğer çağdaş yerleşimlere kıyasla sayısal yoğunluğu ise, buranın obsidyen alet ithalinde önemli odak noktalarından biri olduğunu önermektedir. Yerleşim, kuzey (yani Anadolu) kökenli bu malzemenin olasılıkla adaya giriş noktalarından biridir. Bunun yanı sıra Tatlısu-Çiftlikdüzü'nde, adanın güneyinde yer alan Trodos dağlarında bulunan ve Neolitik Dönem öncesinden başlayarak Kalkolitik Dönem sonuna kadar kullanımı devam eden, yeşilimsi-mavi bir taş olan pikrolitten²⁵ yapılmış çok sayıda buluntu ve işlenmemiş pikrolit parçalarının da çokça bulunmuş olması, yerleşimin ada genelinde hammadde dağıtımı ve/veya ticaret ağlarında önemli bir yeri olduğunu açıkça göstermektedir.

BALIKÇILIK

Tatlısu-Çiftlikdüzü faunal kalıntıları içerisinde balık kemiklerinin çeşitliliği (palamut, orkinos, beyaz ton balığı, mavi yüzgeçli ton balığı, barlam balığı ve küçük köpek balığı) ve çeşitli memeli hayvan kemiklerinden yapılmış balık kancaları (Fig. 7), balık avcılığının hem derin sularda, hem de kıyıya yakın bölgelerde yapıldığını göstermektedir. 2004-2005 çalışmalarında hendek içerisinde tamamı korunmuş halde ele geçen *Caretta caretta* türüne ait deniz kaplumbağası kalıntıları da ünik bir buluntu grubunu oluşturmaktadır²⁶ (Fig. 8).

²² ŞEVKETOĞLU 2002, 2006, 2008.

²³ BALKAN-ATLI vd. 1999; BINDER vd. 2001.

²⁴ ŞEVKETOĞLU 2006, 125; 2008, 67-68.

²⁵ Pikrolit (sabun taşı), genellikle yeşilimsi-mavi renkli ve oldukça yumuşak nitelikte, Trodos dağlarında bulunan, Kıbrıs'a özgü bir taştır.

²⁶ ŞEVKETOĞLU 2006, 215, Fig. 24.

Fig. 7: Tatlısu-Çiftlikdüzü kazılarında bulunan balık kancası, Kıbrıs. (Fotoğraf: İsmail Gökçe, Çizim: David S. Neal, Tatlısu Kazı ve Araştırma Projesi Arşivi).

Fig. 7: A fish hook recovered during the Tatlısu-Çiftlikdüzü excavations, Cyprus. (Photo by İsmail Gökçe, Drawing by David S. Neal, Photographic Archive of the Excavation and Survey Project in Tatlısu).

It seems that nearly 5000 pieces of obsidian came as finished tools from central Anatolian sources. Situated 80 km off the Anatolian mainland as the crow flies, Tatlısu has the potential to provide answers to questions about the origin, lifestyle, seafaring activities, and overseas trade of the first settlers in Cyprus.

RAW MATERIAL, CONTACT WITH THE SEA, AND THE MAINLAND

The most significant assemblage of Tatlısu-Çiftlikdüzü is comprised of obsidian tools that may provide answers for many questions that relate to contact with the mainland and seafaring. A comparison between the total number of obsidian tools recovered from other Neolithic settlements in Cyprus and the obsidian finds of Tatlısu-Çiftlikdüzü, which consist of about 5000 pieces, raises several questions about the supply of obsidian from the mainland and distribution of these tools across the island. The large volume of raw material known to have been imported from central Anatolia, and its availability in different excavation layers, highlights the nature of Cypro-Anatolian relations in an earlier period.²² The obsidian finds, which are similar to types of tools produced specifically in the obsidian workshop of Kömürcü-Kaletepe,²³ nevertheless must have been imported from Anatolia as finished tools, since there is a noticeable lack of cores and flakes at the site.²⁴ The larger quantity of obsidian

at Tatlısu-Çiftlikdüzü compared to other contemporary settlements in Cyprus suggests that the site was an important center engaged in the import of obsidian. The site was probably an entry point for this material of northern (i.e. Anatolian) origin. Additionally, in Tatlısu-Çiftlikdüzü, the discovery of an abundant number of artifacts made of picrolite, a greenish-bluish stone, as well as unprocessed picrolite fragments from the Troodos Mountains on the southern part of the island, which were in use from the Neolithic period to the end of the Chalcolithic period,²⁵ clearly shows that the settlement had an important role as a point of distribution in the trade network of the raw material across the island and/or in the trade network itself.

FISHING

The diversity of fish bones (bonito, tuna, white tuna, bluefin tuna, hake, and small shark) among the faunal remains of Tatlısu-Çiftlikdüzü, as well as fish hooks made of various mammalian animal bones hooks (Fig. 7) made of, indicate that the community was involved in both deep-sea fishing and coastal fishing. Intact remains of sea turtles (*Caretta caretta*) recovered from the ditch during the 2004-2005 campaign represent another unique group of finds (Fig. 8).²⁶

²² ŞEVKETOĞLU 2002, 2006, 2008.

²³ BALKAN-ATLI et al. 1999; BINDER et al. 2001.

²⁴ ŞEVKETOĞLU 2006, 125; 2008, 67-68.

²⁵ Picrolite is a soft stone, usually in greenish-blueish tones, specific to Cyprus found in Troodos mountains.

²⁶ ŞEVKETOĞLU 2006, 215, Fig. 24.

Fig. 8: Tatlısu-Çiftlikdüzü kazılarında bulunan deniz kaplumbağalarının biri, Kıbrıs. (Fotoğraf: Tatlısu Kazı ve Araştırma Projesi Arşivi).

Fig. 8: One of the sea turtles uncovered during the Tatlısu-Çiftlikdüzü excavations, Cyprus. (Photographic Archive of the Excavation and Survey Project in Tatlısu).

Balıkçılığın bilgi, tecrübe ve taktik gerektiren bir uğraş olması, Tatlısu-Çiftlikdüzü topluluğunun belki de karşı kıyılardaki bir kıyı yerleşiminden gelmiş, denizciliğe aşına bir topluluk olma ihtimalini akla getirmektedir. Bu sorunun cevaplanabilmesi, ancak Türkiye'nin güney sahillerinde sistematik yüzey araştırmaları ve kontrollü kazıların yapılması ve bu araştırmalar sonucunda Kıbrıs ile bağlantılı olabilecek erken Neolitik Dönem yerleşimlerinin belirlenmesiyle mümkün olacaktır.

NEOLİTİK YERLEŞİMLERİN KIBRIS ADASINDAKİ COĞRAFI DAĞILIMI

Kıbrıs Neolitik Dönem yerleşimleri arasında, yer seçimi bakımından adanın güney ve kuzey arasında belirgin farklılıklar gözlenir. Bunun, yüzey araştırmaları ve kazılar için tercih edilen bölgelerden kaynaklanan bir farklılık olma ihtimali bulunsa da, bilinen yerleşimlerin yoğunluğu ve dağılımı da bu gözlemi desteklemektedir. Nissi ve Aetokremnos dışında²⁷, Aspros, Ais Yorkis, Ortos, Klimonas, Tenta, Shillaourokambos, Khirokitia, Asprokremnos gibi adanın güneyindeki tüm Neolitik Dönem yerleşimleri denize uzak konumda yer almaktadır (Fig. 5). Yine adanın güneyinde yer alan ve Neolitik Dönem'e tarihlenen Mylouthkia ise denizden yüz metre içeridedir, fakat burası yalnızca içi sonradan doldurulmuş derin kuyular ile tanımlıdır. Bu kuyular ile ilişkili

yerleşim ise şimdiye dek tespit edilememiştir. Böylesi bir yerleşimin bugün deniz altında kalmış olma olasılığı araştırılmaktaysa da, denizin bu kesimde her zaman dalgalı ve türbülanslı olması dolayısıyla, kalıntıların günümüze kadar korunagelmüş olması güç bir ihtimaldir.

Kuzey sahil şeridinde ise, Akeramik ve Çanak Çömlekli Neolitik Dönem'lere ait yerleşimler çoğunlukla kıyıya yakın konumlanır. Bunlar içerisinde, batıdan doğuya doğru Petra tou Limniti²⁸ (Yeşilirmak kayası), Ayios Epiktitos-Vrysi (Fig. 9), Ayios Epiktitos-Troulli, Esentepe-Ağırsu (Fig. 10), Tatlısu-Çiftlikdüzü ve Cape Andreas-Castros gibi kazısı yapılmış yerler ile yüzey araştırmalarında²⁹ tespit edilmiş, Küçük Erenköy-Villourin, Tatlısu-Karaburun (Fig. 11), Tatlısu-Kuyu (Lakkous), Mersinlik-Pınarcıklar ve Karpaz-Kordhyli (Fig. 12) gibi yerleşimler bulunur. Bu yerleşimler, günümüz kıyı şeridine sıfır veya en fazla 10 metre uzaklıkta konumlanır ve çoğunlukla kısmi erozyona maruz kalmışlardır. Kimileri ise kıyından 15 m yükseklikte, altı uçurum ve deniz olan konumlarda yer almaktadırlar. Tatlısu-Çiftlikdüzü Projesi kapsamında, su altında kalmış Neolitik yerleşimlerin Kıbrıs'ın kuzey sahillerinde de, tıpkı Levant kıyılarında olduğu gibi aranması planlanmaktadır. Böylesi bir araştırmadan olumlu sonuçlar elde edilmesi halinde, gerek Kıbrıs prehistoryası gerekse sualtı arkeolojisine önemli katkılar sunacağı açıktır.

²⁷ Bu iki yerde stratigrafik tanımlama sorunları vardır.

²⁸ 1927-1931 yılları arasında *Swedish Cyprus Expedition Project* (İsveç Kıbrıs Keşif Heyeti) adada ilk kez sistematik arkeolojik araştırmalar gerçekleştirmiştir. Arkeolog Einer Gjerstad, Erik Sjöqvist ve Alfred Westholm yanısıra mimar John Lindros bu çalışmalara öncülük etmişlerdir.

²⁹ ŞEVKETOĞLU 2000.

Fig. 9: Ayios Epiktitos-Vrysi'nin görünümü, Kıbrıs. (Fotoğraf: Tatlısu Kazı ve Araştırma Projesi Arşivi).

Fig. 9: A view from Ayios Epiktitos-Vrysi, Cyprus. (Photographic Archive of the Excavation and Survey Project in Tatlısu).

Fig. 10: Esentepe-Ağırsu kurtarma kazılarının görünümü, Kıbrıs. (Fotoğraf: Tatlısu Kazı ve Araştırma Projesi Arşivi).

Fig. 10: A view from the Esentepe-Ağırsu rescue excavations, Cyprus. (Photographic Archive of the Excavation and Survey Project in Tatlısu).

The fact that fishing is an activity that requires knowledge, experience, and use of tactics suggests that the Tatlısu-Çiftlikdüzü community likely arrived from a coastal settlement on the opposite shore, who were familiar with seafaring. This question can only be answered by systematic surveys and controlled excavations on the southern coast of Turkey, as well as identification of any early Neolithic period settlements that may have had a connection with Cyprus.

GEOGRAPHIC DISTRIBUTION OF NEOLITHIC SETTLEMENTS IN CYPRUS

Significant differences are evident between the southern and the northern parts of the island in terms of the locations of the Neolithic settlements in Cyprus. Although this may be due to sites preferred for surveys and excavations, it is also supported by the density and distribution of known settlements. Aside from Nissi and Aetokremnos,²⁷ all Neolithic settlements in the south of the island (such as Aspros, Ais Yorkis, Ortos, Klimonas, Tenta, Shillaourokambos, Khirokitia, Asprokremnos) are far from the sea (Fig. 5). Similarly Mylouthkia, lying in the south of the island and dated to the Neolithic period, is a hundred meters from the sea, but it is identified only by its deep wells filled with refuse from a later date. Until now a connection between these wells and a nearby settlement has not been proven.

²⁷ These two sites have issues of stratigraphical definition.

²⁸ The first systematic archaeological surveys were carried out on the island by the *Swedish Cyprus Expedition Project* between 1927 and 1931 under the leadership of architect John Lindros and archaeologists Einer Gjerstad, Erik Sjoqvist, and Alfred Westholm.

²⁹ ŞEVKETOĞLU 2000.

Although the likelihood of a submerged settlement is presently being investigated, it is very unlikely that such remains have survived to the present due to rough and turbulent sea in this area.

On the northern coastline, settlements from the Pre-Pottery and Pottery Neolithic periods are mostly located close to the shore. Among them are excavated sites, such as Petra tou Limniti²⁸ (Yeşilirmak kayası), Ayios Epiktitos-Vrysi (Fig. 9), Ayios Epiktitos-Troulli, Esentepe-Ağırsu (Fig. 10), Tatlısu-Çiftlikdüzü, and Cape Andreas-Castros from west to east, and sites identified during surveys²⁹ such as Küçük Erenköy-Villourin, Tatlısu-Karaburun (Fig. 11), Tatlısu-Kuyu (Lakkous), Mersinlik-Pınarcıklar, and Karpaz-Kordhyli (Fig. 12). These settlements are located at a distance of no more than 10 meters from today's shoreline and most have been exposed to partial erosion. Some are located at an elevation of 15 m from sea level, with the cliffs and the sea below them. As part of the Tatlısu-Çiftlikdüzü project, the plan is to conduct a survey of underwater Neolithic settlements on the northern coasts of Cyprus in the same way they were surveyed on Levantine coasts. If positive results are obtained during this survey, it is clear that the survey will provide a significant contribution to both Cypriot prehistory and underwater archaeology.

Fig. 11: Tatlısu-Karaburun'un genel görünümü, Kıbrıs. (Fotoğraf: Tatlısu Kazı ve Araştırma Projesi Arşivi).

Fig. 11: A general view of Tatlısu-Karaburun, Cyprus. (Photographic Archive of the Excavation and Survey Project in Tatlısu).

Fig. 12: Karpaz-Kordhyli, mimari yapı kalıntılarının havadan görünümü, Kıbrıs. (Fotoğraf: Thomas Sagory).

Fig. 12: An aerial view of the architectural remains at Karpaz-Kordhyli, Cyprus. (Photo by Thomas Sagory).

Yukarıda da bahsedildiği üzere, Kıbrıs'ın kuzeyinde yaşamış ilk yerleşik topluluklar, özellikle bölgenin kıyı kesimlerini tercih etmiştir. Bu durum, bahsi geçen toplulukların denizci olmaları ve Anadolu kıyıları ile olası bir bağ ve iletişimlerinin bulunmasıyla ilişkili olmalıdır. Havadaki nemin en düşük düzeyde olduğu dönemlerde, karşılıklı olarak Anadolu'nun güney, Kıbrıs'ın ise kuzey kıyılarından, Toros ve Beşparmak Dağları açıkça görülebilmektedir (Fig. 13). Kıbrıs güney kıyılarından en yakın anakaraya bakıldığında ise görülebilirlik mümkün değildir.

DENİZ TAŞITI BETİMLERİ

Adayı iskan eden toplulukların, ilk kez gerçekleştirilmiş bir keşif yolculuğu sonucunda mı, yoksa daha önce keşfederek planlı bir şekilde mi yerleştikleri konusu bugün hala güncelliğini korumaktadır. Bilinçli veya bilinçsiz "kolonizasyon" olarak adlandırılan bu durumun, konuyla ilişkin araştırmalarla irdelenmesinin sorunun çözümüne katkı sağlayacağı açıktır. Kıbrıs'ın insanlar tarafından keşfedilmesi ve buradaki yerleşik yaşamın başlamasında, insanları ve beraberlerinde getirdikleri hayvan ve eşyaları taşıyan deniz araçları belki de en büyük katkıyı sunmuştur. Deniz aracı olmadan ne insanların adaya gelebilmesi ne de Vigne ve Cucci³⁰'nin iddia ettiği gibi hayvanların taşınabilmesi mümkün değildir. Burada, Kıbrıs ve erken denizcilik konusunda gerçekleştirilmiş çalışmalara ve öne sürülmüş fikirlere değinmek yararlı olacaktır.

Organik malzemelerden yapılan ilkel deniz taşıtları

çok ender olarak günümüze dek korunabilmektedir. Kıbrıs arkeolojisinde deniz taşıtları ile ilgili en kesin bulgular ikonografi ve pişmiş topraktan yapılmış modelleridir. Bu tip eserler Erken Tunç Çağı'ndan Demir Çağı'na kadar Kıbrıs arkeolojinde bolca görülmekte³¹ ve dönemin deniz taşıtları ile ilgili değerli bilgiler sunmaktadırlar. Kıbrıs'ta bilinen, olasılıkla kürekli bir kayak betimi, oval gövdeli, içerisinde keyifli sekiz insanın betimlendiği pişmiş toprak eserdir (Fig. 14). Orta Tunç Çağına (MÖ 2300-2000) tarihlenen eser, bugün Louvre Müzesi'nde yer alır (AO17521)³². Gemi çizimleri veya grafitiler ise Genç Tunç Çağı tapınaklarında³³ ve ayrıca Ortaçağ kiliselerinin duvar ve apsilerinde yer alır³⁴.

Neolitik Dönem'e ait temsili bir deniz taşıtı, Vigne³⁵ tarafından resmedilmiştir. Vigne ve Cucci³⁶, erken deniz yolculuklarının olasılıkla rüzgar ve yelken ile sürülen bot veya sallarla gerçekleştirildiğini önermektedir. Erken Neolitik Dönem'de olası deniz yolculuklarına dair varsayımlar Vigne ve Zazzo³⁷ tarafından da irdelenmiştir. Çevrede bulunan doğal kaynaklar ve korunagelmış arkeolojik veriler ise, Akdeniz'deki en eski deniz taşıtlarının olasılıkla hasır örgü/*bundle reed* veya oyma ağaç kano/*dug out boat* türü araçlar olduğunu önermektedir. Bunlardan en erken sayılabilecekler, İtalya'da Bracciano Gölü altında kalmış, GÖ 7 bin yıl öncesine tarihlenen bir Neolitik Dönem yerleşimi olan La Marmota'da bulunmuş bir bot³⁸ ve Tesalya'daki Despilio Gölü'nde bulunmuş, GÖ 8 bin yıl öncesine tarihlenen tomruk gemi kalıntılarıdır³⁹.

³⁰ VIGNE-CUCCI 2005.

³¹ WESTERBERG 1983.

³² KARAGEORGHIS 2006, Fig. 39.

³³ BASCH 1981.

³⁴ SEVKETOGLU 2017; DEMESTICHA vd. 2017.

³⁵ VIGNE 2009, 817, Fig. 7.

³⁶ VIGNE -CUCCI, 2005, 188.

³⁷ VIGNE-ZAZZO, 2014.

³⁸ FUGAZZOLA vd. 1993.

³⁹ MARANGOU 2003.

Fig. 13: Tatlısu- Çiftlikdüzü'nden Türkiye Toros Dağlarının görünümü, Kıbrıs. (Fotoğraf: Tatlısu Kazı ve Araştırma Projesi Arşivi).

Fig. 13: A view of Toros Mountains in Turkey from Tatlısu- Çiftlikdüzü, Cyprus. (Photographic Archive of the Excavation and Survey Project in Tatlısu).

As mentioned above, the first settled communities in the northern part of Cyprus preferred the coastal areas of the region. This must have been related to the fact that they were seafarers, and they probably had strong ties and communication with other communities on the Anatolian shores. During the periods when humidity is at its lowest, the Toros and Besparmak Mountains can be clearly seen from both the southern coast of Anatolia and the northern coast of Cyprus (Fig. 13). The mainland is not visible from the southern coast of Cyprus

DEPICTIONS OF SEAFARING VESSELS

The question of whether the inhabitants of the island settled there during an initial exploration, or whether they planned ahead and settled on an island they had already explored, still remains unanswered. Analysis of this situation, referred to as deliberate or indeliberate “colonization,” will provide further insight. Seafaring vessels, which also helped them transport their animals and objects, probably made the greatest contribution to the discovery of the island of Cyprus and the beginning of settled life here by humans. Without seafaring vessels, humans could neither have come to the island nor could they have transported animals, as argued by Vigne and Cucci.³⁰ For this reason, it is worth noting studies and hypotheses about Cyprus and early seafaring activities.

Primitive seafaring vessels that were built using organic materials rarely survive into the present day. The

most dependable findings related to seafaring vessels in Cypriot archaeology consist of iconography and terracotta models. Such artifacts ranging from the Early Bronze to Iron Ages are widely observed at archaeological sites in Cyprus³¹ and provide invaluable information on contemporary seafaring vessels. A known boat depiction from Cyprus illustrated on an oval bodied terracotta artefact portrays eight cheerful people possibly in a row-boat (Fig. 14). It is dated to the Middle Bronze Age (2300-2000 BCE), and currently displayed in the Louvre Museum (AO17521).³² Depictions or graffiti of boats are observed in temples from the Early Bronze Age,³³ as well as on the walls and apses of churches from the Medieval period.³⁴

A seafaring vessel from Neolithic period was recorded by Vigne.³⁵ Vigne and Cucci suggest that naval voyages were probably made with boats or rafts driven by wind and sails.³⁶ Theories about possible sea voyages during the Early Neolithic were also studied by Vigne and Zazzo.³⁷ On the other hand, the natural resources of the environment and preserved archaeological information suggest that most ancient seafaring vessels in the Mediterranean were probably dugout boat or bundle reed type vessels. Two of the most ancient examples of such vessels include a boat that was found underneath Lake Bracciano in Italy at La Marmota, a Neolithic period settlement that has been dated to 7,000 BP,³⁸ and the remains of a dugout boat dating to 8,000 BP that was found in Lake Despilio in Thessaly, Greece.³⁹

³⁰ VIGNE-CUCCI 2005.

³¹ WESTERBERG 1983.

³² KARAGEORGHIS 2006, Fig. 39.

³³ BASCH 1981.

³⁴ SEVKETOGLU 2017; DEMESTICHA et al. 2017.

³⁵ VIGNE 2009, 817, Fig. 7.

³⁶ VIGNE -CUCCI, 2005, 188.

³⁷ VIGNE-ZAZZO, 2014.

³⁸ FUGAZZOLA et al. 1993.

³⁹ MARANGO 2003.

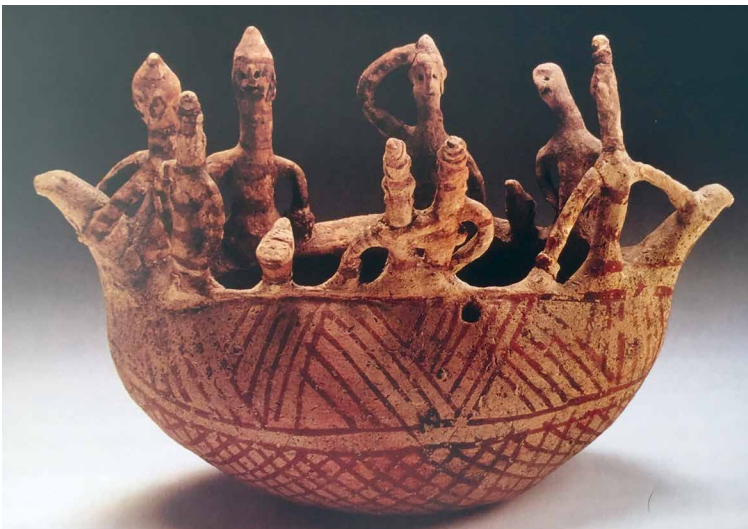

Fig. 14: Kıbrıs Orta Tunç Çağına ait (MÖ 2000-1600) pişmiş toprak gemi modeli (Y: 16.70 cm, U: 26 cm, G: 14.0 cm). (Fotoğraf: Louvre Müzesi, Paris).

Fig. 14: A terracotta boat model from the Cypriot Middle Bronze Age (2000-1600 BCE) (H: 16.70 cm, L: 26 cm, W: 14.0 cm). (Photo by Louvre Museum, Paris).

Fig. 15: Tatlısu- Çiftlikdüzü kazılarında bulunan pikrolit ‘gemi’ betimlemesi, Kıbrıs. (Fotoğraf: İsmail Gökçe, Tatlısu Kazı ve Araştırma Projesi Arşivi).

Fig. 15: A “boat” depiction in picrolite uncovered during the Tatlısu- Çiftlikdüzü excavations, Cyprus. (Photo by İsmail Gökçe, Photographic Archive of the Excavation and Survey Project in Tatlısu).

Kıbrıs’ta, tanımlı deniz aracı betimleri Erken Tunç Çağı’nda görülmeye başlamış olsa da, Erken Neolitik Dönem’de olası minyatür basit küçük tekne replikalarından bahsedebilmek mümkündür. Shillourokambos ve Tatlısu-Çiftlikdüzü’nden bilinen, pikrolitten⁴⁰ (sabun taşı) yapılmış, genellikle 3 cm’den küçük, içi oyuk, dışı eşit aralıklarla yatay ve dikey kazımlarla taranmış buluntular (Fig. 15, 16), ilk olarak Guilaine⁴¹ tarafından minyatür tekne betimleri olarak yorumlanmıştır. Bunların, olasılıkla deri kaplı deniz araçlarının betimleri olma ihtimali üzerinde durmak, Erken Neolitik Dönem’de kullanılan olası deniz taşıtlarını anlamaya başlamak adına yararlı olacaktır.

Casson⁴²’un da dediği gibi, su taşımacılığındaki en önemli adım yolcu ve yükleri hem suyun üzerinde hem de kuru tutabilmeyi başaran kayıkların inşasıdır. Doğal çevrede bulunan, kullanılabilir durumdaki malzemeye ve mevcut teknolojiye dair arkeolojik veriler, deri ve dal bağlama tekniğinin, Kıbrıs’ın ilk yerleşik topluluklarınca birçok amaçla kullanıldığını göstermektedir. Bu tip organik malzemenin günümüze kadar ulaşması ancak olağanüstü koşullarda⁴³ mümkün olabilmektedir. Tatlısu-Çiftlikdüzü ve Shillourokambos’ta yapıların inşasında kullanılan dal örgü/ *wattle and daub* tekniği bu durumun göstergelerinden biriyken, geyik, keçi, koyun gibi hayvanların derileri de örneğin Tatlısu-Çiftlikdüzü’nde çokça bulunmuş kazıyıcılar⁴⁴, kemik deliciler ve iğneler gibi deri işçiliğinde kullanılan aletlerle tanımlanabilir. Bu bağlamda, deniz taşıtlarının iskeletinin de, özellikle mimaride kullanılan dal örgü tekniğine benzer yön-

temler ile ağaç dallarını bükme ve bağlama yöntemi ile hazırlanmış bir iskeletin üzerine deri geçirilmiş olması muhtemeldir. Tüm bu deliller ışığında, kürekle çalışan, deri gibi su geçirmez bir malzemeye kaplı, iskeleti hasır veya ağaç dallarından yapılmış küçük yuvarlak/oval teknelerin, en erken deniz yolculuklarında kullanılmış olabileceği önerilebilir. Pikrolit taşının renginin turquaz/açık mavi olmasında bu taşın deniz ile aynı renkleri anımsatmasından dolayı betimlemelerin yapımına seçilmiş olma ihtimalini düşündürmektedir. Yakın Doğu’da ‘*quaffa*’, Avrupa’daki örneklerinde ise ‘*coracle*’ diye isimlendirilen bu tip deniz araçları, günümüzde dünyanın farklı yerlerinde halen kullanılmaktadır (Fig. 17). Bu tip su araçları belkide dünyanın en uzun süreli kullanılan araçlarından birisi olma özelliğine sahiptir. Tatlısu, Shillourokambos ve Kritou Marottou- Ayis Yorkis gibi yüzey araştırmalarda⁴⁵ ele geçen bu pikrolitlerin deniz taşıtları betimleri olduklarını varsayar isek, en eski ikonografik deniz taşıtları betimlemelerinin, bu ilk deniz aşırı toplumlardan geldiğine de işaret edebiliriz. Bu tip deniz araçlarının en erken belgesini sepet kayık olarak Assurlular tarafından MÖ 7. ve 8. yy. da kullanıldığını British Museum’daki Sennaherib sarayından alınmış bir kabartmada görebilmekteyiz. Ayrıca tarihçi Herodot’un MÖ 450 civarına tarihlenen Herodot Tarihi’nde yer alan, Ermenistan ve Babil arasındaki ticarete ve bu yolculukta kullanılan *quaffa*’ya dair ilginç bir yazısı vardır. Bu noktada söz konusu alıntının enteresan olduğu kadar prehistorik dönemlere uyarlanabilir olduğu kanısındayız:

⁴⁰ Kaynağı Kıbrıs Trodos dağlarında bulunan, genellikle turquaz veya açık mavi renkte ve işlenmeye uygun sertlikte bir taşıdır. Kıbrıs Kalkolitik Dönem de kullanımı yaygın olarak figürin yapımında görülmektedir.

⁴¹ GUILAINE 2011;1205.

⁴² CASSON, 2002, 3.

⁴³ Buz (donma) veya su altında kalma gibi ortamlarda.

⁴⁴ Tatlısu obsidyen ve çakmaktaşı endüstrisi, 2017 yılından itibaren Dr. Nurcan Kayacan tarafından çalışılmaktadır.

⁴⁵ RUPP 1987, 33, Fig. 2.5.

Fig. 16: Tatlısu- Çiftlikdüzü kazılarında bulunan yuvarlak şekilli pikrolit ‘gemi’ betimlemesi, Kıbrıs. (Fotoğraf: İsmail Gökçe, Çizim: David S. Neal, Tatlısu Kazı ve Araştırma Projesi Arşivi).

Fig. 16: A round-shaped “boat” model in picrolite uncovered during the Tatlısu- Çiftlikdüzü excavations, Kıbrıs. (Photo by İsmail Gökçe, Drawing by David S. Neal, Photographic Archive of the Excavation and Survey Project in Tatlısu).

Although the seafaring vessel depictions that have been identified in Cyprus belong to the Early Bronze Age, it is worth mentioning several simple boat models from the Early Neolithic period. Finds made of picrolite,⁴⁰ already known from Shillourokambos and Tatlısu-Çiftlikdüzü settlements, were interpreted for the first time as model depictions of boats by Guilaine.⁴¹ These were typically smaller than 3 cm, hollow on the inside, and decorated by evenly executed horizontal and vertical hatching on the outside (Fig. 15, 16). It is worth considering that the seafaring vessels depicted here were likely covered with leather, in order to gain insight into the types of sea vessels potentially used during the Early Neolithic period.

As Casson also mentioned,⁴² the most important step in the development of transportation on water was building boats capable of keeping both passengers and freight dry. In keeping with the material that was available in their natural environment and the technology that they could use, archaeological data suggests that the “leather and branch tie technique” was used for various purposes by the first communities that settled on the island of Cyprus. Such organic material could have survived to the present only under extraordinary conditions.⁴³ While the wattle and daub technique was used in the construction of dwellings at Tatlısu-Çiftlikdüzü and Shillourokambo, the use of leather from animals such as deers, goats, and sheep is indicated by the presence of leathercraft tools, such as numerous scrapers,⁴⁴ borers, and pins found, for instance, at Tatlısu-Çiftlikdüzü. Taking this into account, the frames of seafaring vessels might have

been similarly built by bending and tying tree branches and then covering the vessels with leather, using the leather and branch tie technique. With all these findings in mind, we may conjecture that the earliest voyages at sea could have been made with small round/elliptic vessels consisting of woven frames made of wickerwork or tree branches, covered by an impermeable material such as leather, and driven by paddles. The fact that the turquoise/lighter shade of blue of picrolite mineral resembles the color of the sea may be the reason why this mineral was chosen for the depictions. This type of seafaring vessel has been called ‘*quaffa*’ in Near East, and ‘*coracle*’ in Europe, and they are still used in various parts of the world (Fig. 17). They may represent one of the world’s longest-used vessels. If we assume that the picrolites obtained during the surveys performed at Tatlısu, Shillourokambos, and Kritou Marottou-Ayis Yorkis⁴⁵ are depictions of seafaring vessels, we may argue that the oldest iconographic depictions of seafaring vessels belonged to these first trans-Mediterranean communities. Previously, the earliest evidence for this type of seafaring vessel could be seen on a relief depicting a boat of wickerwork used by the Assyrians between 8th – 7th centuries, which is currently on display in the British Museum. In addition, around 450 BCE, the historian Herodotus included in his book, “The Histories,” an interesting segment on *quaffa* and its use for commercial purposes during voyages between Armenia and Babylon. At this point, we believe the following excerpt can be as much applicable to the prehistoric periods as it is interesting:

⁴⁰ It is usually a turquoise or light blue stone found in Trodos Mountains in Cyprus, and its hardness allows it to be easily processed. It was widely used in production of figurines during the Chalcolithic Period in Cyprus.

⁴¹ GUILAINE 2011; 1205.

⁴² CASSON, 2002, 3.

⁴³ In conditions such as freezing or staying under the water.

⁴⁴ Tatlısu obsidian and chipped stone industry is being studied by Dr. Nurcan Kayacan since 2017.

⁴⁵ RUPP 1987, 33, Fig. 2.5.

‘Ama benim gözümde bu ülkenin, kentin kendisinden sonra en şaşılacak şeyi şu anlatacağım şeydir. Babil’e gitmek için ırmağı inen kayıklar yuvarlaktır ve deriden yapılmışlardır. Asurya’nın üst yanına düşen Ermenistan’dan söğüt ağaçları kesip gemiler için kaburga çatalı yaparlar, bunun üstünü dıştan deri ile kaplarlar, bir tekne çıkar ortaya, eni boyu bir, başı kıçını belirsiz; bu gemiyi dediğim gibi yuvarlak yaparlar, tıpkı yuvarlak bir kalkan gibi; içine saman yayarlar, üstüne eşyayı doldurup suyun akıntısına bırakırlar; belli başlı yükleri palmiye ağacından yapılmış fiçilerdir, bunların içine şarap doldurulmuştur. Geminin düz gitmesi iki tane ıskarmozsuz kürekle sağlanır, bunları ayakta duran iki kişi kullanır; birisi küreği bu yana çekerken öbürü tersine iter suyu. Bu gemiler kimi zaman pek büyük olurlar, öbürleri daha küçüktür. En büyükleri beş bin talant ağırlığa kadar yük alabilirler. Her gemide canlı bir eşek bulundururlar; büyüklerinde daha çok vardır. Böylece su üzerinde giderek Babil’e varırlar, taşıdıkları öteberi malı satarlar, sonra bağıra çağırarak geminin tahtalarını ve samanını da satarlar; sonra derileri eşeklerin sırtına vurur, Ermenistan’a dönerler; zira ırmağı ters yönde çıkmak düşünülemez, akıntı buna elvermez, zaten gemileri tahtadan değil de deriden yapmalarının nedeni budur. Ermenistan’a vardıkları zaman aynı şekilde başka gemiler yaparlar⁴⁶.

SONUÇ

Kıbrıs adasındaki arkeolojik kazı ve yüzey araştırmaları ışığında, Kıbrısın ilk yerleşik/ziyaretçilerinin tarihi daha da erkene gittikçe, bu toplumların geldikleri coğrafya ve deniz yoluna ilişkin öneriler irdelenmeye başlanmıştır⁴⁷. Akdeniz ve Ege’deki ilk deniz

aşırı gidiş gelişler örnek gösterilerek öneriler getirilmiştir⁴⁸. Şu andaki verilere bakıldığında, Tatlısu Çiftlikdüzü’nün hem Kıbrıs Erken Neolitik döneminde ada’ya giriş kapısı, hem de ada genelinde hammadde dağıtımını ve/veya ticaret ağlarında önemli bir yeri olduğu açıktır. Arkeolojik arazi çalışmalarına ek olarak Kıbrıs’ın kuzey kıyılarında yapılan kazılar, güney ile karşılaştırıldığında insan-deniz ve Kıbrıs-Anadolu ilişkisinin daha yoğun olduğunu görmekteyiz. Ada’da bulunan Anadolu kökenli obsidyenler Anadolu-Kıbrıs bağlantısını gösterse de, iç Anadolu toplumlarının denizcilik bilgisine sahip olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu nedenle Kıbrıs iç Anadolu arasında köprü ve/veya aracı vazifesi gören, denizcilik bilgisine sahip olabilecek kıyı yerleşimleri aranmalıdır. Bu bağlamda araştırmaların hem Kıbrıs kuzey sahillerinde daha da yoğunlaşması ve aynı şekilde Türkiye’nin güney kıyılarında (özellikle Mersin Gülnar kıyıları, Dana ve Badadil adaları hatta Silifke kıyıları) yapılacak karşılaştırılmalı çalışmalarla bu ilişkileri yansıtmak üzere yerleşimlerin bulunması çok önemlidir⁴⁹. Söz konusu yerleşimlerin keşifleri durumunda, Kıbrıs ve Türkiye Prehistorya araştırmaları yeni bir boyut kazanacaktır.

Beşparmak Dağları’nın jeolojik oluşumundan dolayı sadece adanın kuzeyinde bulunan mağaralar, kanımızca Beldibi ve Öküzini gibi Paleolitik-Epipaleolitik gibi dönemlere dahi ışık tutacak potansiyele sahiptirler.

TEŞEKKÜRLER

Sera Yelözer, Fatma Kalkan and Pembe Yakupoğulları’na katkılarından dolayı teşekkür ederim.

⁴⁶ HERODOT TARİHİ I:194 (Çeviren: AZRA ERHAT).

⁴⁷ PELTENBURG –WASSE 2004; 2001; VIGNE 2009.

⁴⁸ BROADBANK 2016; ÇİLİNGİROĞLU 2017.

⁴⁹ Birbirine bu kadar yakın coğrafyada çalışan arkeologların kısa bir zaman önce bilgi alışverişinde bulunmaya başlaması ve ortak çalışmalar yürütmesi sevindiricidir. Ancak, bu çalışmaların bunca yıl beklemiş olması üzücü ve düşündürücüdür.

Fig. 17: Yak derisinden yapılmış quaffa/coracle, Kyichu/Lhasa nehri, Tibet. (Fotoğraf Müge Şevketoğlu, 2003).

Fig. 17: Quaffa/coracle made of Yak skin, Kyichu/Lhasa river, Tibet. (Photo by Müge Şevketoğlu, 2003)

‘But the greatest marvel of all the things in the land after the city itself, to my mind is this which I am about to tell: Their boats, those I mean which go down the river to Babylon, are round and all of leather: for they make ribs for them of willow which they cut in the land of the Armenians who dwell above the Assyrians, and round these they stretch hides which serve as a covering outside by way of hull, not making broad the stern nor gathering in the prow to a point, but making the boats round like a shield: and after that they stow the whole boat with straw and let it to be carried down the stream full of cargo; and for the most part these boats bring down casks of palm-wood filled with wine. The boat is kept straight by two steering-oars and two men standing upright, and the man inside pulls his oar while the man outside pushes. These vessels are made both of very large size and also smaller, the largest of them having a burden of as much as five thousand talents’ weight; and in each one there is a live ass, and in those of larger size several. So when they have arrived at Babylon in their voyage and have disposed of their cargo, they sell by auction the ribs of the boat and all the straw, but they pack the hides upon their asses and drive them off to Armenia: for up the stream of the river it is not possible by any means to sail, owing to the swiftness of the current; and for this reason they make their boats not of timber but of hides. Then when they have come back to the land of the Armenians, driving their asses with them, they make other boats in the same manner (Translated into Turkish by Azra Erhat)⁴⁶.

CONCLUSION

In light of the archaeological surveys and excavations conducted on Cyprus, with the date of the first settlers/visitors to Cyprus being pushed up to increasingly earlier time periods, this paper has be-

gun to scrutinize theories about the geography of the land to which they arrived and their sea routes.⁴⁷

Having examined the first intense sea traffic in the Mediterranean and Aegean Seas, suggestions have been made.⁴⁸ Based on the available data, it is obvious that Tatlısu Çiftlikdüzü was both an entrance gate to the island and played a significant role in distribution and/or a trade network of raw materials across the island during the Early Neolithic period. In addition to terrestrial archaeological surveys, excavations on the northern coasts of Cyprus have yielded evidence of a more intense human-sea and Cypro-Anatolian interaction compared to the southern parts. While the obsidians of Anatolian origin show a connection between Anatolia and Cyprus, it is not possible to say that the central Anatolian communities had a knowledge of seafaring. Therefore, we should look for coastal settlements which may have had maritime activities and acted as a bridge and/or mediator between Cyprus and Central Anatolia. With this in mind, it is very important to focus on the northern shores of Cyprus, as well as on the southern shores of Turkey (particularly the Mersin Gülnar shoreline, Dana and Badadil islands, and even the Silifke shoreline) and conduct comparative studies to identify sites reflecting these potential connections.⁴⁹ Upon discovery of such settlements, research on Cypriot and Turkish prehistory will gain a new dimension.

Based on the geological formation of Beşparmak Mountains, it appears that caves such as Beldibi and Öküzini in the northern part of the island have the potential to shed light even on periods like the Paleolithic-Mesolithic.

ACKNOWLEDGEMENTS

I would like to thank Sera Yelözer, Fatma Kalkan, and Pembe Yakupoğulları for their valuable contributions.

⁴⁶ HERODOT TARİHİ I:194 (Translation: AZRA ERHAT).

⁴⁷ PELTENBURG –WASSE 2004; 2001; VIGNE 2009.

⁴⁸ BROOADBANK 2016; ÇİLİNGİROĞLU 2017.

⁴⁹ It is pleasing to see that archaeologists working in such a close geography to each other have recently started to exchange information and conduct collaborative projects.

KAYNAKÇA-BIBLIOGRAPHY

- AMMERMAN vd. 2006: Ammerman A. J. P., Flourentzos P., McCartney C., Noller J., Sorabji D., "Two New Early Sites on Cyprus", *Report of the Department of Antiquities, Cyprus*, Nicosia, 2006, 1-21.
- BASCH-ARTZY 1981: Basch L., Artzy M., "Ship graffiti at Kition." in V. Karageorgis, and M. Demas, (eds.), *Excavation at Kition*, vol. V, The Pre-Phoenician Levels, Cyprus Department of Antiquities, Nicosia, Cyprus, 1981, 322-336.
- BALKAN-ATLI vd. 1999: Balkan Atlı, N., Binder, D., Cauvin, M.C., "Obsidian: Sources, Workshops and Trade in Central Anatolia." *Neolithic in Turkey*, (Eds.) Özdoğan, M., Başgelen N., Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1999, 133-145.
- BINDER-BALKAN-ATLI 2001: Binder, D., Balkan-Atlı, N., "Obsidian Technology at Kaletepe/Kömürcü", *Beyond Tools. Reconsidering Definitions, Counting and Interpretation of Lithic Assemblages*, ed: Caneva, I., Workshop on Chipped Lithic Industries, Venice, 2001, 1-9.
- BRIOIS vd. 1997: Briois, F., Gratuze, B., Guilaine, J., "Obsidiennes du Site Néolithique Préceramique de Shillourokambos (Chypre)", *Paléorient* 23/1, 1997, 95-112.
- BROADBANK 2016: Broadbank, C., *Orta Deniz'in Yapımı. Başlangıçtan Klasik Dünya'nın Doğuşuna Kadar Akdeniz'in Tarihi*. Çev. Kılıç E., Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016.
- CASSON 2002: Casson, L., *Antik Çağda Denizcilik ve Gemiler*. Çev. Ergin G., Homer Kitapevi, İstanbul, 2002.
- CAUBET vd. 1981: Caubet, A., Karageorghis, V., Yon, M., *Les Antiquités de Chypre: Age du Bronze*, Ministère de la Culture, Editions de la Réunion des Musees Nationaux, Paris, 1981.
- ÇİLİNGİROĞLU 2017: Çilingiroğlu, Ç., "Tarihöncesi Çağlarda Doğu Akdeniz'de Denizcilik Etkinlikleri: Son Verilere Genel Bir Bakış." *TINA Denizcilik Arkeolojisi Dergisi* 7, 2017, 10-33.
- DEMESTICHA vd. 2017: Demesticha, S.-Delouca, K.-Trentin, M.G.-Bakirtzis, N.- Neophyton, A., Seamen on Land? A Preliminary Analysis of Medieval Ship Graffiti on Cyprus. *International Journal of Nautical Archaeology*, Vol. 46: Issue 2, 2017, 346-381.
- DIKAIOS 1953: Dikaios, P., *Khirokitia. Final Report on the Excavation of a Neolithic Settlement in Cyprus on Behalf of the Department of Antiquities 1936-1946*. Oxford University Press, Oxford 1953.
- DIKAIOS 1962: Dikaios, P., "The Stone Age", *The Swedish Cyprus Expedition IV.1A*, Dikaios, P., Stewart, J.R., Swedish Cyprus Expedition, Lund, 1962, 1-204.
- EFSTRATIOU vd. 2012: Efstratiou, N., McCartney, C., Kyriakou, D., An Upland Early Site in the Troodos Mountain. Report of the Department of Antiquities, Cyprus, 2012, 1-26.
- FUGAZZOLA vd. 1993: Fugazzola D. M. A., D'Eugenio G., Pessina A., 1993 La Marmotta (Anguillara Sabazia, RM): Scavi 1989 Un Abitato Perilacustre di Età Neolitica. *Bullettino di Paleontologia Italiana* 84, 1993, 181-342.
- GJERSTAD-WESTHOLM 1934: Gjerstad, E., Westholm, A., *The Swedish Cyprus Expedition. Finds and Results of the Excavations in Cyprus 1927-1931*, Vol. I, Stockholm, Lund, 1934.
- GJERSTAD 1980: Gjerstad, E., *Ages and Days in Cyprus, Studies in Mediterranean Archaeology Pocket Book 12*, Paul Åströms Förlag, Göteborg, 1980.
- GUILAINE-BRIOIS 2006: Guilaine, J., Briois, F., *La Neolithisation. The Neolithisation Process*. British Archaeological Reports, International Series 1520. Oxford: Archaeopress, 2006.
- GUILAINE 2003: Guilaine, J., Parekklisha-Shillourokambos. *Periodisation et aménagements domestiques*. In: J. Guilaine, A. Le Brun (eds.) *Le Néolithique de Chypre*. Bulletin de Correspondance Hellénique Supplement 43, Athens, 2003, 3-14.
- GUILAINE-BRIOIS 2001: Guilaine, J., Briois, F., "Parekklisha Shillourokambos: An Early Neolithic Site in Cyprus". *The Earliest Prehistory of Cyprus: from Colonization to Exploitation*, ed. Swiny, S., Cyprus American Archaeological Research Institute Monograph Series 2. American Schools of Oriental Research, Boston, 2001, 37-53.
- GUILAINE 2011: Guilaine, J., *Productions artistiques et/ou symboliques du Néolithique pré-céramique: un collage idéologique et social?* In: J. Guilaine, F. Briois, J.-D. Vigne (eds.) *Shillourokambos Un établissement néolithique pré-céramique à Chypre*. Les fouilles du Secteur I. Editions Errance Ecole Française d'Athènes, Paris, 1195-1210.
- KARAGEORGIS 2006: Karageorghis, V., *Aspects of Everyday Life in Ancient Cyprus*. Iconographic Representations. A.G. Leventis Foundation.
- KNAPP 2013: Knapp, A.B., *The Archaeology of Cyprus. From Earliest Prehistory through the Bronze Age*. Cambridge World Archaeology. Cambridge University Press, 2013.
- HERODOT Herodot Tarihi, Çev. Ökmen, M., Erhat, A., Remzi Kitapevi, İstanbul, 2009.
- LE BRUN 1981: Le Brun, A., *Un site néolithique pré-céramique en Chypre. Cape Andreas Castros, Études Néolithiques*, Recherche sur les Grandes Civilisations, Memoire 5, Éditions ADPF, Paris, 1981.
- LE BRUN 1984a: Le Brun A., (Ed.), *Fouilles récentes à Khirokitia (Chypre) 1977-1981, Tome I: Texte*, Éditions Recherche sur les Civilisations 41, Éditions ADPF, Paris, 1984.
- LE BRUN 1984b: Le Brun A., (Ed.), *Fouilles récentes à Khirokitia (Chypre) 1977-1981, Tome II: Illustrations*, Éditions Recherche sur les Civilisations 41, Éditions ADPF, Paris, 1984.
- LE BRUN 1989: Le Brun A., (Ed.), *Fouilles récentes à Khirokitia (Chypre) 1983-1986*, Éditions Recherche sur les Civilisations 81, Éditions ADPF, Paris, 1989.
- LE BRUN 1994: Le Brun A., *Fouilles récentes à Khirokitia (Chypre), 1988-1991*. Éditions Recherche sur les Civilisations, Éditions ADPF, Paris, 1994.
- LE BRUN 2001: Le Brun A., "At the other end of the sequence: The Cypriot Aceramic Neolithic as seen from Khirokitia", *The Earliest Prehistory of Cyprus: from Colonization to Exploitation*, ed. Swiny, S., Cyprus American Archaeological Research Institute Monograph Series 2, American Schools of Oriental Research, Boston, 2001, 109-118.

It seems that nearly 5000 pieces of obsidian came as finished tools from central Anatolian sources. Situated 80 km off the Anatolian mainland as the crow flies, Tatlısu has the potential to provide answers to questions about the origin, lifestyle, seafaring activities, and overseas trade of the first settlers in Cyprus.

RAW MATERIAL, CONTACT WITH THE SEA, AND THE MAINLAND

The most significant assemblage of Tatlısu-Çiftlikdüzü is comprised of obsidian tools that may provide answers for many questions that relate to contact with the mainland and seafaring. A comparison between the total number of obsidian tools recovered from other Neolithic settlements in Cyprus and the obsidian finds of Tatlısu-Çiftlikdüzü, which consist of about 5000 pieces, raises several questions about the supply of obsidian from the mainland and distribution of these tools across the island. The large volume of raw material known to have been imported from central Anatolia, and its availability in different excavation layers, highlights the nature of Cypro-Anatolian relations in an earlier period.²² The obsidian finds, which are similar to types of tools produced specifically in the obsidian workshop of Kômürcü-Kaletepe,²³ nevertheless must have been imported from Anatolia as finished tools, since there is a noticeable lack of cores and flakes at the site.²⁴ The larger quantity of obsidian

at Tatlısu-Çiftlikdüzü compared to other contemporary settlements in Cyprus suggests that the site was an important center engaged in the import of obsidian. The site was probably an entry point for this material of northern (i.e. Anatolian) origin. Additionally, in Tatlısu-Çiftlikdüzü, the discovery of an abundant number of artifacts made of picrolite, a greenish-bluish stone, as well as unprocessed picrolite fragments from the Troodos Mountains on the southern part of the island, which were in use from the Neolithic period to the end of the Chalcolithic period,²⁵ clearly shows that the settlement had an important role as a point of distribution in the trade network of the raw material across the island and/or in the trade network itself.

FISHING

The diversity of fish bones (bonito, tuna, white tuna, bluefin tuna, hake, and small shark) among the faunal remains of Tatlısu-Çiftlikdüzü, as well as fish hooks made of various mammalian animal bones hooks (Fig. 7) made of, indicate that the community was involved in both deep-sea fishing and coastal fishing. Intact remains of sea turtles (*Caretta caretta*) recovered from the ditch during the 2004-2005 campaign represent another unique group of finds (Fig. 8).²⁶

²² ŞEVKETOĞLU 2002, 2006, 2008.

²³ BALKAN-ATLI et al. 1999; BINDER et al. 2001.

²⁴ ŞEVKETOĞLU 2006, 125; 2008, 67-68.

²⁵ Picrolite is a soft stone, usually in greenish-blueish tones, specific to Cyprus found in Troodos mountains.

²⁶ ŞEVKETOĞLU 2006, 215, Fig. 24.

Fig. 8: Tatlısu-Çiftlikdüzü kazılarında bulunan deniz kaplumbağalarının biri, Kıbrıs. (Fotoğraf: Tatlısu Kazı ve Araştırma Projesi Arşivi).

Fig. 8: One of the sea turtles uncovered during the Tatlısu-Çiftlikdüzü excavations, Cyprus. (Photographic Archive of the Excavation and Survey Project in Tatlısu).

Balıkçılığın bilgi, tecrübe ve taktik gerektiren bir uğraş olması, Tatlısu-Çiftlikdüzü topluluğunun belki de karşı kıyılardaki bir kıyı yerleşiminden gelmiş, denizciliğe aşına bir topluluk olma ihtimalini akla getirmektedir. Bu sorunun cevaplanabilmesi, ancak Türkiye'nin güney sahillerinde sistematik yüzey araştırmaları ve kontrollü kazıların yapılması ve bu araştırmalar sonucunda Kıbrıs ile bağlantılı olabilecek erken Neolitik Dönem yerleşimlerinin belirlenmesiyle mümkün olacaktır.

NEOLİTİK YERLEŞİMLERİN KIBRIS ADASINDAKİ COĞRAFI DAĞILIMI

Kıbrıs Neolitik Dönem yerleşimleri arasında, yer seçimi bakımından adanın güney ve kuzey arasında belirgin farklılıklar gözlenir. Bunun, yüzey araştırmaları ve kazılar için tercih edilen bölgelerden kaynaklanan bir farklılık olma ihtimali bulunsa da, bilinen yerleşimlerin yoğunluğu ve dağılımı da bu gözlemi desteklemektedir. Nissi ve Aetokremnos dışında²⁷, Aspros, Ais Yorkis, Ortos, Klimonas, Tenta, Shillaourokambos, Khirokitia, Asprokremnos gibi adanın güneyindeki tüm Neolitik Dönem yerleşimleri denize uzak konumda yer almaktadır (Fig. 5). Yine adanın güneyinde yer alan ve Neolitik Dönem'e tarihlenen Mylouthkia ise denizden yüz metre içeridedir, fakat burası yalnızca içi sonradan doldurulmuş derin kuyular ile tanımlıdır. Bu kuyular ile ilişkili

yerleşim ise şimdiye dek tespit edilememiştir. Böylesi bir yerleşimin bugün deniz altında kalmış olma olasılığı araştırılmaktaysa da, denizin bu kesimde her zaman dalgalı ve türbülanslı olması dolayısıyla, kalıntıların günümüze kadar korunagelmüş olması güç bir ihtimaldir.

Kuzey sahil şeridinde ise, Akeramik ve Çanak Çömlekli Neolitik Dönem'lere ait yerleşimler çoğunlukla kıyıya yakın konumlanır. Bunlar içerisinde, batıdan doğuya doğru Petra tou Limniti²⁸ (Yeşilirmak kayası), Ayios Epiktitos-Vrysi (Fig. 9), Ayios Epiktitos-Troulli, Esentepe-Ağırsu (Fig. 10), Tatlısu-Çiftlikdüzü ve Cape Andreas-Castros gibi kazısı yapılmış yerler ile yüzey araştırmalarında²⁹ tespit edilmiş, Küçük Erenköy-Villourin, Tatlısu-Karaburun (Fig. 11), Tatlısu-Kuyu (Lakkous), Mersinlik-Pınarcıklar ve Karpaz-Kordhyli (Fig. 12) gibi yerleşimler bulunur. Bu yerleşimler, günümüz kıyı şeridine sıfır veya en fazla 10 metre uzaklıkta konumlanır ve çoğunlukla kısmi erozyona maruz kalmışlardır. Kimileri ise kıyıdan 15 m yükseklikte, altı uçurum ve deniz olan konumlarda yer almaktadırlar. Tatlısu-Çiftlikdüzü Projesi kapsamında, su altında kalmış Neolitik yerleşimlerin Kıbrıs'ın kuzey sahillerinde de, tıpkı Levant kıyılarında olduğu gibi aranması planlanmaktadır. Böylesi bir araştırmadan olumlu sonuçlar elde edilmesi halinde, gerek Kıbrıs prehistoryası gerekse sualtı arkeolojisine önemli katkılar sunacağı açıktır.

²⁷ Bu iki yerde stratigrafik tanımlama sorunları vardır.

²⁸ 1927-1931 yılları arasında *Swedish Cyprus Expedition Project* (İsveç Kıbrıs Keşif Heyeti) adada ilk kez sistematik arkeolojik araştırmalar gerçekleştirmiştir. Arkeolog Einer Gjerstad, Erik Sjöqvist ve Alfred Westholm yanısıra mimar John Lindros bu çalışmalara öncülük etmişlerdir.

²⁹ ŞEVKETOĞLU 2000.

Fig. 9: Ayios Epiktitos-Vrysi'nin görünümü, Kıbrıs. (Fotoğraf: Tatlısu Kazı ve Araştırma Projesi Arşivi).

Fig. 9: A view from Ayios Epiktitos-Vrysi, Cyprus. (Photographic Archive of the Excavation and Survey Project in Tatlısu).

Fig. 10: Esentepe-Ağırsu kurtarma kazılarının görünümü, Kıbrıs. (Fotoğraf: Tatlısu Kazı ve Araştırma Projesi Arşivi).

Fig. 10: A view from the Esentepe-Ağırsu rescue excavations, Cyprus. (Photographic Archive of the Excavation and Survey Project in Tatlısu).

- MARANGO 2003: Marangou C., Neolithic Watercraft in Greece: Circumstantial evidence and Serious Guesses. In *Boats, Ships and Shipyards: Proceedings of the 9th International symposium on Boat and Ship Archaeology Venice 2000*, (ed.) Beltrame, E., 14-18. Oxbow Books, Oxford, 2003.
- McCARTNEY 2005: McCartney C., Preliminary Report in the re-survey of three early Neolithic sites in Cyprus. Report of the Department of Antiquities, Cyprus, 2005, 1-21.
- McCARTNEY 2007: McCartney C., The EENC 2006 Field Season: Excavations at Ayia Varvara-Asprokremnos and Survey of the Local Early Holocene Landscape. Report of the Department of Antiquities, Cyprus, 2007, 27-44.
- PELTENBURG vd. 2001: Peltenburg, E.J., Croft, P., Jackson, A., McCartney, C., Murray, M.A., "Well-Established Colonists: Mylouthkia 1 and the Cypro-Pre-Pottery Neolithic B", *The Earliest Prehistory of Cyprus: from Colonization to Exploitation*, ed. Swiny, S., Cyprus American Archaeological Research Institute Monograph Series 2. American Schools of Oriental Research, Boston, 2001, 61-93.
- PELTENBURG 2003: Peltenburg, E.J. (Ed.), *The Colonisation and Settlement of Cyprus: Investigations at Kissonerga- Mylouthkia, 1976-1996*, Paul Åströms Förlag, Sävedalen, 2003.
- PELTENBURG 2004a: Peltenburg, E.J. "Introduction: a revised Cypriot prehistory and some implications for the study of the Neolithic", *Neolithic Revolution: New Perspectives on Southwest Asia in Light of Recent Discoveries on Cyprus*, eds: Peltenburg, E., Wasse, A., Levant Supplementary Series 1, Oxbow Books, Oxford, xi-xx, 2004.
- PELTENBURG 2004b: Peltenburg, E.J., "Cyprus: A regional component of the Levantine PPN." *Neo-Lithics* 1/04, 2004, 3-7.
- PELTENBURG-WASSE 2004: Peltenburg, E.J. and Wasse, A. (Eds.) *Neolithic Revolution New Perspectives on Southwest Asia in Light of Recent Discoveries on Cyprus*. Levant Supplementary Series 1, 2004.
- RUPP 1987 Rupp, D.W., *Western Cyprus Connections*. An Archaeological Symposium, SIMA LXX Paul Astrom Forlag: Goteborg, 1987.
- SIMMONS 1991: Simmons, A. "Humans, island colonization and Pleistocene extinctions in the Mediterranean: the view from Akrotiri Aetokremnos, Cyprus", *Antiquity* 65/249, 1991, 857-869.
- SIMMONS 1999: Simmons, A. , *Faunal Extinction in an Island Society. Pigmy Hippopotamus Hunters of Cyprus*. Kluwer Academic/Plenum Publishers, New York, 1999.
- STANLEY-PRICE 1977: Stanley-Price, N.P., "Colonization and Continuity in the Early Prehistory of Cyprus", *World Archaeology* 9/1, 1977, 27-41.
- STANLEY-PRICE 1979: Stanley-Price, N.P., "Khirokitia and the initial settlement of Cyprus", *Levant* 9, (1977b), Pp. 66-89. Stanley-Price, N.P., *Early Prehistoric Settlement in Cyprus: A Review and Gazetteer of Sites c. 6500-3000 B.C.* BAR International Series 65, Archaeopress, Oxford 1979.
- ŞEVKETOĞLU 2000: Şevketoğlu, M., *Archaeological Field Survey of the Neolithic and Chalcolithic Settlement Sites in Kyrenia District, North Cyprus*, BAR International Series 834, Archaeopress, Oxford, 2000.
- ŞEVKETOĞLU 2001: Şevketoğlu, M., "Anatolian Connections in the 8th Millennium BC" *Proceedings of the National Conference on Anatolia and Cyprus Connections through the Ages, Nicosia, Cyprus*, 2001, 158-160.
- ŞEVKETOĞLU 2002: Şevketoğlu, M. "Akanthou-Arkosyko (Tatlısu-Çiftlikdüzü) and the Anatolian Connections in the 9th Millennium BCE.", *World Islands in Prehistory, International Insular Investigations, V Deia International Conference of Prehistory*, Ed. Waldren, W.H., and Enseyat, J.A., BAR International Series 1095, Archaeopress, Oxford, 2002, 98-106.
- ŞEVKETOĞLU 2006: Şevketoğlu, M. "Anatolia and Cyprus relations in the 9th Millennium BC: Akanthou (Tatlısu) Rescue Excavation" *Anadolu/Anatolia* 30, 2006, 119-136.
- ŞEVKETOĞLU 2008: Şevketoğlu, M. "Early Settlements and procurement of Raw Materials. New Evidence based on research at Akanthou-Arkosykos (Tatlısu-Çiftlikdüzü), Northern Cyprus", *TÜBA-AR* 11, 2008, 63-72.
- ŞEVKETOĞLU 2000: Şevketoğlu, M., "Archaeological Field Survey of the Neolithic and Chalcolithic Settlement Sites in Kyrenia District, North Cyprus." BAR International Series 834. Oxford, 2000.
- ŞEVKETOĞLU-HANSON 2015: "Akanthou-Arkosykos, a ninth Millennium BC coastal settlement in Cyprus" *Environmental Archaeology The Journal of Human Palaeoecology* Volume 20, 2015 - Issue 3, 2015, 225-238
- ŞEVKETOĞLU 2017: Şevketoğlu, M., "Documenting Ship Graffiti in North Cyprus: Preliminary Results. In " *Proceedings of the 20th Annual Meeting of Underwater Science and Technology*, Eds. Erkanal, H., Sahoglu, V. Tugcu, I. ANKUSAM No: 3, 2017.
- TODD 2003: Todd, I.A., "Kalavastos-Tenta: A Reappraisal", *Le Néolithique de Chypre: Actes du Colloque International Organisé par le Département des Antiquités de Chypre et l'École française d'Athènes, Nicosie 17-19 Mai 2001*, *BCH Supplément* 43, eds: Guilaine, J., Le Brun, A., École française d'Athènes, Athènes, 2003, 35-44.
- TODD 2001: Todd, I.A., "Kalavastos Tenta Revisited", *The Earliest Prehistory of Cyprus: from Colonization to Exploitation*, ed. Swiny, S., Cyprus American Archaeological Research Institute Monograph Series 2. American Schools of Oriental Research, Boston, 2001, 95-107.
- TODD 1987: Todd, I.A., ed. *Vasilikos Valley Project 6: Excavations at Kalavastos - Tenta I*. Paul Åströms Förlag, Göteborg, 1987.
- TODD 1986: Todd, I.A., "The foreign Relations of Cyprus in the Neolithic/Chalcolithic periods. New Evidence from the Vasilikos Valley" *Acts of the International Symposium Cyprus Between the Orient and the Occident*, Ed. Karageorghis, V., Nicosia, 1986, 12-28.
- VIGNE vd. 2014: Vigne, J.-D., Antoine Zazzo, Thomas Cucchi, Isabelle Carrère, François Briois, and Jean Guilaine "The Transportation of Mammals to Cyprus Sheds Light on Early Voyaging and Boats in the Mediterranean Sea." *Island Archaeology and the Origins of Voyaging in the Mediterranean Sea*, edited by Albert Ammerman and Thomas Davis. Special edition of *Journal of Eurasian Prehistory* 10, 2014, 157-176.
- VIGNE 2009: Vigne J.-D. Introductions et réintroduction de mammifères a Chypre aux IX et VIIIe. Av. J.-C. (Neolithic Prececeramique): indices indirects de l'usage de la voile au Neolithique? In: *De Mediterranee et d'ailleurs. Melanges offerts a Jean Guilaine*. Archives d'ecologie prehistorique, Toulouse, 2009, 807-820.

- VIGNE-CUCCHI 2005: Premieres navigations au Proche-Orient: les Informations Indirectes de Chypre. *Paleorient* 31(1), 2005, 186-194.
- VIGNE vd. 2017: Vigne, J.-D., Briois F., Cucci, T., Franel, Y., Mylona, P., Tengberg, M., Toquet, R., Wattez, J., Willcox, G., Zazzo, A., and Guilaine, J., Klimonas, "A Late PPNA Hunter-Cultivator Village in Cyprus: New Results." Ed Vigne, J.-D., Briois, F., and Tengberg, M., New Data on the Beginning of the Neolithic in Cyprus. Actes de la Séance de la Societe Prehistorique Francaise Paris 18-19 Mars 2015, 2017, 21-46.
- WATKINS 2004: Watkins, T. "Putting the colonization of Cyprus into context", *Neolithic Revolution: New Perspectives on Southwest Asia in Light of Recent Discoveries on Cyprus*, eds: Peltenburg, E., Wasse, A., Levant Supplementary Series 1, Oxbow Books, Oxford, 2004, 23-35.
- WESTERBERG. K. 1983: Westerberg. K., Cypriot Ships from the Bronze Age to c. 500 BC. Vol. 22, Studies in Mediterranean Archaeology Pocket Book. Paul Astroms Forlag, 1983.
- Makale Gönderim Tarihi: 29. 04. 2018
Article Submission Date: 29. 04. 2018
Makale Kabul Tarihi: 22. 06. 2018
Article Acceptance Date: 22. 06. 2018